

р. Ш16(2-4к)
к. М65

В. МИСИК

**КАЗАКСТАНСЬКА
МАГІСТРАЛЯ**

**ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО**

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр Рк ШІІ (2-к) М65 Інв. № 2625401

Автор Мисик В.

Назва Казахстанська
магістрація.

Місце, рік видання Х., 1931.

Кіл-ть стор 66, [1] с.

-||- окр листів _____

-||- ілюстрацій _____

-||- карт _____

-||- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конволют _____

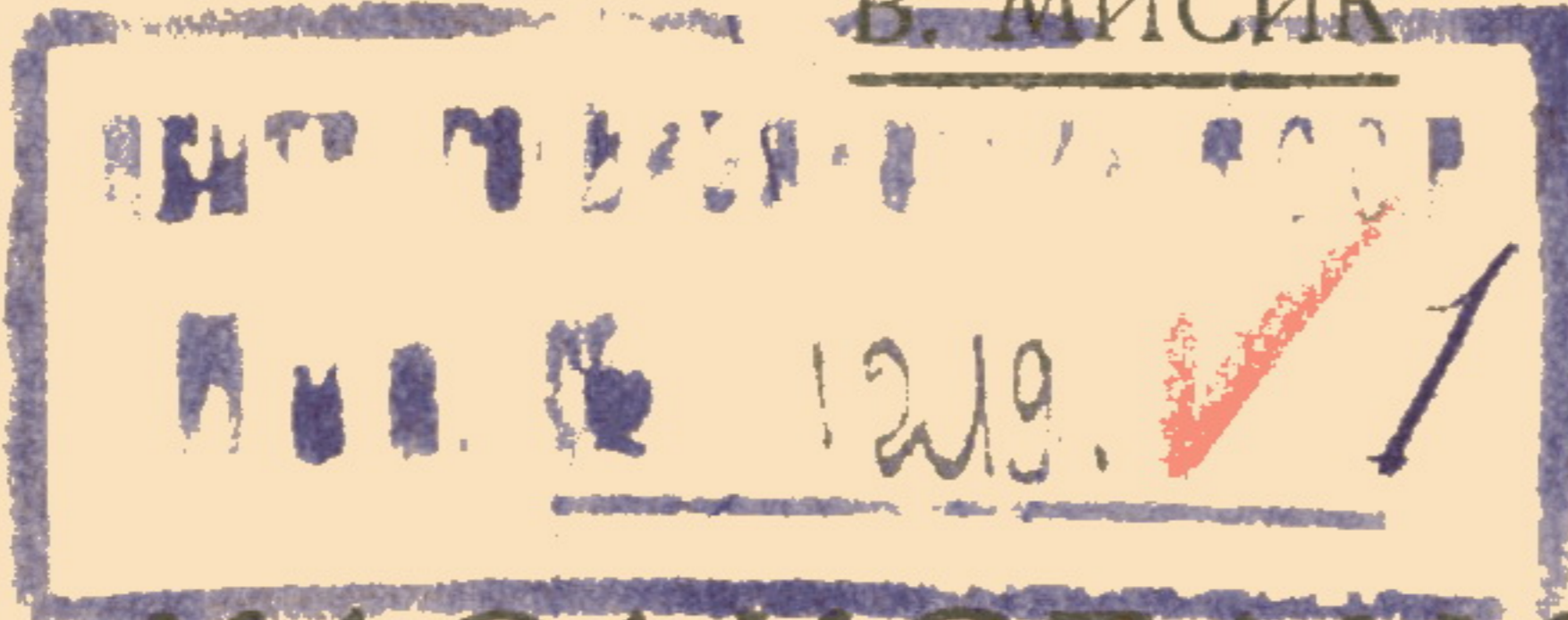
Примітка. 22.Х.2002 Шенз -

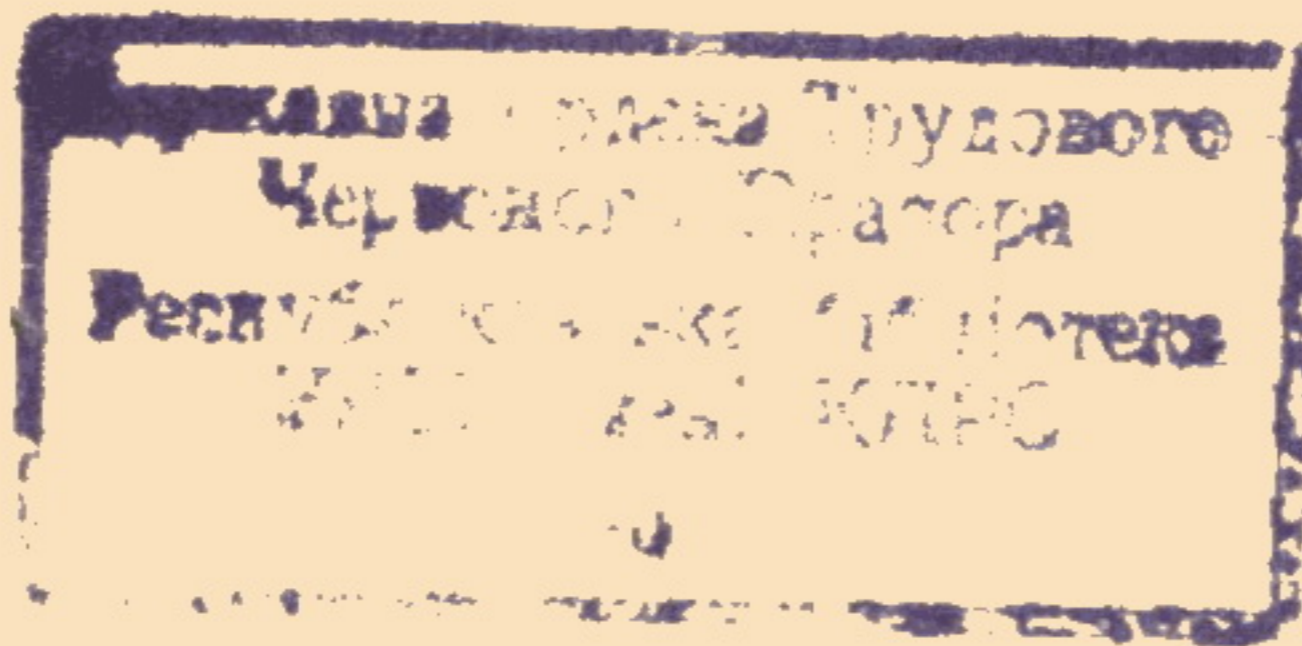
A525436

В. МИСИК

КАЗАКСТАНСЬКА
МАГІСТРАЛЯ

2625401

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

ХАРКІВ—1931

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського
Друку“, „Картковому репертуарі“ та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати

Д В О У

Четверта друкарня
імени В. І. Леніна
Одеса, Пушкінська, 18.

Червень 1931

Оддєлькліт № 371.

Зам. № 447.

Тираж 15.000

2¹/₂ арк. (ОСТ. 364 А6). 11/І—1931.

1442 км ТУРКСИБУ

Міжерів, товаришу, між стримких проваль
міряй кілометрами безкінечну даль.

Бий у землю заступом, налягай грудьми—
що не день зближаємось до комуни ми.

Бий! Хай підноситься пісня нова,—
тисяча чотиреста сорок два!

Тут, де піски сунуться через ріки впрост,
де гуде над горами крижаний нордост,
де сухими хвилями шелестить трава—
тисяча чотиреста сорок два.

Ці степи розпечені, ці вітри—спокон
людям диктували тут свій страшний закон,
тут вітрам корилися люди з давнини—
путами подвійними брязкали вони.

Бий! Хай підноситься пісня нова—
тисяча чотиреста сорок два!

Стримко ріки падають із холодних гір,
із камінням граючись, вони мчать у шир,
в пісках між барханами прокладають путь
і шукають виходу і у пісках мруть.

Ми гудком розколемо віковий полон,
ми із сталі викуєм свій новий закон!
Мірся кілометрами, далеч степова!
Тисяча чотириста сорок два!

Бий! Хай підноситься пісня нова—
тисяча чотириста сорок два!

Ми в степах натягнемо голосні дроти,
ми міцні поставимо на річках мости,
потягами збудимо безкінечну даль,
шли заліза більше нам, чорна Південсталь!

Що не шпала в насипу, що не гвинт, не
цвях,
що не день коротшає до комуни шлях.
Мірся кілометрами, далеч степова!
тисяча чотириста сорок два!

Бий! Хай підноситься пісня нова—
Тисяча чотириста сорок два!

КАЗАКСТАНСЬКА МАГІСТРАЛЯ

Через ували, через хребти
я напинаю свої дроти,
я напинаю у всі краї,
струм електричний по їх пускаю,
раджусь, зову—і од краю до краю
посилаю накази свої.
Піски! Вітри! Пустині!
Гори й провалля сиві
Поклади диких руд!
Шахт і заводів зміни!
Тут я, з вами, я завжди тут,
я—кляса, господар країни.
Я у шумі турбін і вод,
я руйную, палю—і от
я будую й підводжу вгору
перекриття тканину прозору,
Я на вищі стаю щаблі,
я в найглибших глибинах землі
б'ю руду з усієї сили—
в мене брякнуть од крові жили
заливає обличчя піт—
і не виден для мене світ.
О, як руки болять мої
у найглибших глибинах землі!
Серед вод і газів невпинних,
під обвалом породи, там,
як я тяжко вмираю сам
у найглибших глибинах!

Мої руки з трудом зрослись,
я у кожній щілині, скрізь,
я виконую всі роботи,
я на вищі стаю щаблі,—
я з найглибших глибин землі
на командні стою висоти!
Я стаю, розгинаюсь—і
напинаю дроти свої,
звожу щогли у височини.
А щоб пісня росла нова—
я поетам даю слова—
я—кляса, господар країни.

— „Ходіть на поклін до мого дому, коли обставини дозволяють вам“—так сказано в Корані. Тільки не подумайте, що я читав коли-небудь Коран. Я його знаю, очевидно, так само як і древнеєврейську Біблію, що її так інтенсивно читав мій дід-залізничник і так настирливо рекомендував своїм онукам. „Прочитайте цю книгу, дітки, і, коли ви сами не подурієте, то хоч знатимете які легковірні люди вас оточують“. Мій дід був розумніший за багатьох, але це йому не завадило вмерти стрілочником.

— Так сказано в Корані, так заповідав своєму народові славнозвісний Мохаммед. З цих слів видно, що він не був таким ідеалістом, як не менш славнозвісний пророк із Назарету, що вимагав покинути батька й матір, роздати все своє майно й наробити багато ще всяких фантастичних вчинків. Мохаммед приймав людину такою, якою він її знав, і тому він додав це меркантильне зауваження:

„коли обставини дозволяють вам“. Але толкователі закону, ще більші реалісти, ніж сам пророк, це мохаммедове зауваження розвинули на сім окремих пунктів. І от за ними виходить, що можна виконати цей високий заповіт тільки маючи сім умов: 1) достатні для подорожування кошти, 2) здоров'я, 3) неодружений стан, 4) відсутність боргів, 5) мирний час, 6) суходільний шлях без особливої небезпеки і 7) вік не менший як 15 років.

— На цьому прикладі видно, що з давніх часів у більшості толкователів закону був дуже помітний нахил до вульгаризації, до толкування закону в бік виправдання свого меркантильного ества. І ви і я, не читаючи Корану й не збираючись на поклін до Кааби, маємо найважливіші з цих семи умов, за винятком хіба тільки пунктів першого й четвертого. Але зате ми маємо ще й восьмий пункт, непередбачений пророком: велике бажання побачити цю гігантську дитину нашої гігантської п'ятирічки—Туркестано-сибірську магістралю.

Так говорив, укладачись на полиці, мій товариш, в той час, як наш весняний потяг мчав усе вперед і вперед крізь холодну квітневу ніч. І тужливо, неспокійно вили вентилятори і в їхньому витті чувся давноминулий і вмерлий гомін козацьких загонів, регулярний тупіт кінських копит і простяцький мотив убогої салдатської пісні часів Скобелева: „греми, слава, трубой“...

Цей убогий мотив чувся у завиванні холодного східнього вітру і мені знову почало мерщитись давноминуле, передо мною знову почали виринати безумні образи кошмарної історії середнеазійських земель. Безумний образ македонського завойовника Іскандера Великого, що ніби в якомусь дивному припадкові, многолітньому припадкові, метався по Персії, Середній Азії, доходив аж до Індії—справляючи криваві перемоги, святкуючи їх на жорстоких і п'яних вояцьких бенкетах. Диким натиском беручи бар'єри, він посувався на північ, він переплив на міхах Окс—Аму-Дар'ю — одпочив у Самарканді й вийшов на Сир-Дар'ю коло Ходжента. Збудувавши за сімнадцять днів велике місто й назвавши його Олександрія - есхата—Олександрія-дальня,—завоювавши всю долину Зеравшана й зруйнувавши багато міст, він вирушив на Індію і вже більше не повертався. Він помер у Вавилоні, а в Туркестані лишилася пам'ять про його дворічне перебування по сьогодні Його ім'я зберегло озеро Іскандер-куль коло верхів Фан-Дар'ї, лівого допливу Зеравшана, а в Шірабаді ще зовсім недавно мандрівці чули перекази про Іскандерів похід на це місто.

Після Кіра, що увів Туркестан до складу великої Перської держави ще перед Олександром, і самого Олександра, Туркестан бачив безліч завойовників, дрібних і великих,

що приходили з усіх країн зі своїми жорстокими ватагами. Там були скити, білі гунґи або ефталіти, туди прийшли з півночі й осілися тюрки, там бували армії арабів, китайців, монголів. Там почав свій великий похід Чінгіс-Хан, там підвівся Тімур, що із звичайного розбійника став володарем світу. Десять разів Середня Азія об'єднувалася й знову розкладалася й губила зв'язки з іншими народами. Під час особливо міцної централізованості, що її домоглися монголи, коли Туркестан був великою державою й центром торгових шляхів між Індією та Європою—там побували чужоземці, що дали потім перші детальні описи цієї країни. Там були: Плано Карпіні (посланець папи Інокентія IV до великого хана Гуюка, старшого сина Угедея), що одвідав Каракорум 1246. року, Рубрук, посланець Людовика Святого до Монголії в 1255 році, і славнозвісний Марко Поло, що прожив там сімнадцять років — з 1274. до 1291. Але в часи розкладу й здрібнення влади міста Середньої Азії, затиснуті у вогняному колі пустель, обняті колом розбійницьких ватаг, губили зв'язки з околичним світом і напівбожевільні й божевільні дрібні тирані творили в них свою волю. Після останнього завойовника Середньої Азії — Надір-Шаха—останні зв'язки порвалися між окремими землями й містами. Надір - Шах помер у 1747 році й після нього Середня Азія не

бачила жадного великого завойовника. А в XIX віці вона стала ареною боротьби за впливи між Росією й Англією і за неї вже почали торгуватися в Європі дипломати. Бачачи темні хмари, що насувалися на їхні землі з півдня, з півночі й заходу й передчуваючи неминучу загибель, середнеазійські тирані замкнули ворота своїх міст перед чужинцями й почали поновлювати зруйновані стіни. Вони виродилися в розпусних, свавільних, жорстоких кретинів і тоді саме один з них, Насрула, що вирізав попереду всіх своїх братів, розтерзав у Бухарі двох англійців—Стоддарта й Коннолі — перших посланців з заходу після відомого Дженкінсона.

З часів Петрового царювання, руська експансія на схід розвивалася все швидшим і швидшим темпом і досягла свого апогею у другій половині XIX століття, коли Росія вже мала в своїх руках усю Середню Азію. Ця перемога досталася Росії нелегко, а ще тяжче вона відбилася на переможених, що тисячами лягали на полі бою, обороняючи свою батьківщину. Але армія завойовників теж лишила там не мало бійців. Салдати гинули не стільки від ворожих нападів, як від злого подиху пустель, від найрізноманітніших хвороб, що ховаються в брудних містах Середньої Азії. Під час походу на Ахал-Текінську оазу, так само як і під час інших походів, салдати переможньої армії доходили до того,

що пили свою власну сечу--і співали цю простацьку, вбогу, салдатську пісню: „Греми, слава, трубой, мы дралися за Дарьей“...

Весь наступний день наш весняний потяг мчав по сірому казакстанському степові. Зранку нас зустрів вітер—з неослабною силою й різкістю біжучи з холодного сходу. Мій товариш уже прокинувся й сидячи біля вікна читав недавно видану в Нью-Йорку книжку Майкла Голда „120 million“. Майбутній доповідач від Московської РНГ спав на своїй полиці з тезами доповідей під подушкою, а щодо четвертого нашого компаньйона—молодого представника однієї Уральської газети, в юнгштурмівськiм костюмі, з нерозлучним фотоапаратом через плече,—то він уже вийшов на полювання за краєвидами.

Мелькали станції й роз'їзди й зовсім рідко в далині маячили казакські юрти. Часом у западині ми бачили купку коней чи самотнього верблюда,—часом вершник переїздив через колію й утопав у далеку просторінь. Він утопав у западинах і знову виринав і довго ще його можна було бачити на сірому тлі обрію. І що швидше біг наш невпинний експрес, то дрібнішою й нерозбірнішою ставала його постать і оберталася зрештою в неспостережну крапку. Десь за дикими рівнинами зійшло сонце і колія нашого шляху ніби задзвеніла од холодного блиску. Станції й роз'їзди виднілися за багато кілометрів

попереду, вони лежали серед степу ніби серед велетенської долоні. Невеличкий будинок, пара хлівів, заспаний черговий по станції, та ще на запасних путях безкінечний хвіст вантажного поїзда в Туркестан, або з Туркестану—оце все, що ми бачили на станціях.

Юнак у юнгштурмівському костюмі відчинив двері.

— Країна без краєвидів! — сказав він.—Я намагався зфотографувати щонебудь, але, крім сірого степового полотна, нічого не знайшов.

— Знаєте, що я зфотографував би, коли б мав камеру? — сказав мій товариш.—Я приклав би всіх зусиль, щоб схопити саме в цю хвилину, коли сходить сонце—всю широчінь і глибіню пустелі, всю невиразність її кольорів, її стихійну велич, осяяну холодним сонцем і перетнуту блискучою й швидкою, як блискавка, колією.

— Це ідея!—вигукнув наш молодий товариш.

— Таким чином я мав би блискучий символ людської перемоги над непереможними стихіями. Це була б фотопропаганда нашої металургійної п'ятирічки, це була б проповідь чорної металургії, чорної металургії, що тільки через неї ми здобудемо білі міста неймовірних і необґрунтованих утопій — од Кампанелли до Мора й до найсучасніших на-

ших поетів. А багато з них саме так ідеалістично підходять до цієї теми, як і згадані автори утопій. Це вже така традиція, що в час найбільшого пригнічення й смутку поет звертається до майбутнього, як до чогось окремого від наших буднів, як до чогось відокремленого проваллям, як до християнського раю. Поети забувають, що плян майбутнього хоч би це майбутнє писали з літери більшої, ніж Кельнський собор, що цей грандіозний плян сховано в кожній хвилині нашої сучасності так само точно, як і плян майбутньої квітки в зеленому пуп'янку. Поети забувають що майбутнього немає і звертаються до нього також одчайсно й безпорадно, як середневічні праведники до середньовічного раю. Вони не знають, що звертаються до порожнього місця, що майбутнє починається й кінчається в сучасному і що твориться воно не з етеру, а з того ж брудного матеріялу, такого огидного й знайомого їм.

— Це ідея! — повторив юнак, одчиняючи свою сумку й лаштуючи апарат. Але йому так і не пощастило схопити цю надзвичайну картину. Потяг мало стояв на станціях і даремно намагався наш компаньйон знайти відповідний пункт. Натомість він зняв чудову купу вагонного лому, що лишився на місці колишньої катастрофи. Він зняв іржаві кістяки розбитих вагонів і титанічно погнуті колеса.—Я спробую вмістити це в моїй га-

зеті і внести пропозицію: — улаштувати все-союзний комсомольський суботник і зібрати ці тонни заліза. Ми ж голодуємо на залізо, ми величезним зусиллям підносимо продукцію чавуна по всіх наших заводах, а тут лежать і іржавіють гори металю!

Степова одноманітність стомила нас. Вікна припали пилом і один тільки вигляд їхній збільшував нашу нудьгу. День розвинувся з цього холодного ранку,—могутнім і високим стовбуром він бренів над нами, уперши своє верховіття в холодну височінь. День, як холодний і дужий стовбур, стояв над нами, а наш весняний потяг, припалий пилом не однієї вже тисячі кілометрів, біг все далі й далі на схід. Степ розгортався за вікнами величезними колами й ніщо не порушувало рівної, як смерть, лінії обрію. Отрута нудьги, що виразно почулася в потязі ще перед Оренбургом, де ще кругліли на півночі сині пагорбки Уральських гір, тепер охопила всі вагони—і пасажири сонно тинялися по коридорах, перекидаючись нудними зауваженнями й виявляючи виразно перебільшений потяг до пива й до двадцяти одного. Десь по окремих купе стукали друкарські машинки,—там сиділи чужоземці й списували довгі аркуші, щоб послати потім у свої агентства. По коридору ходив Пільняк, розшукуючи своїх знайомих. У нього в купе тоскно хрилів грамофон і він шукав когонебудь, щоб ровва-

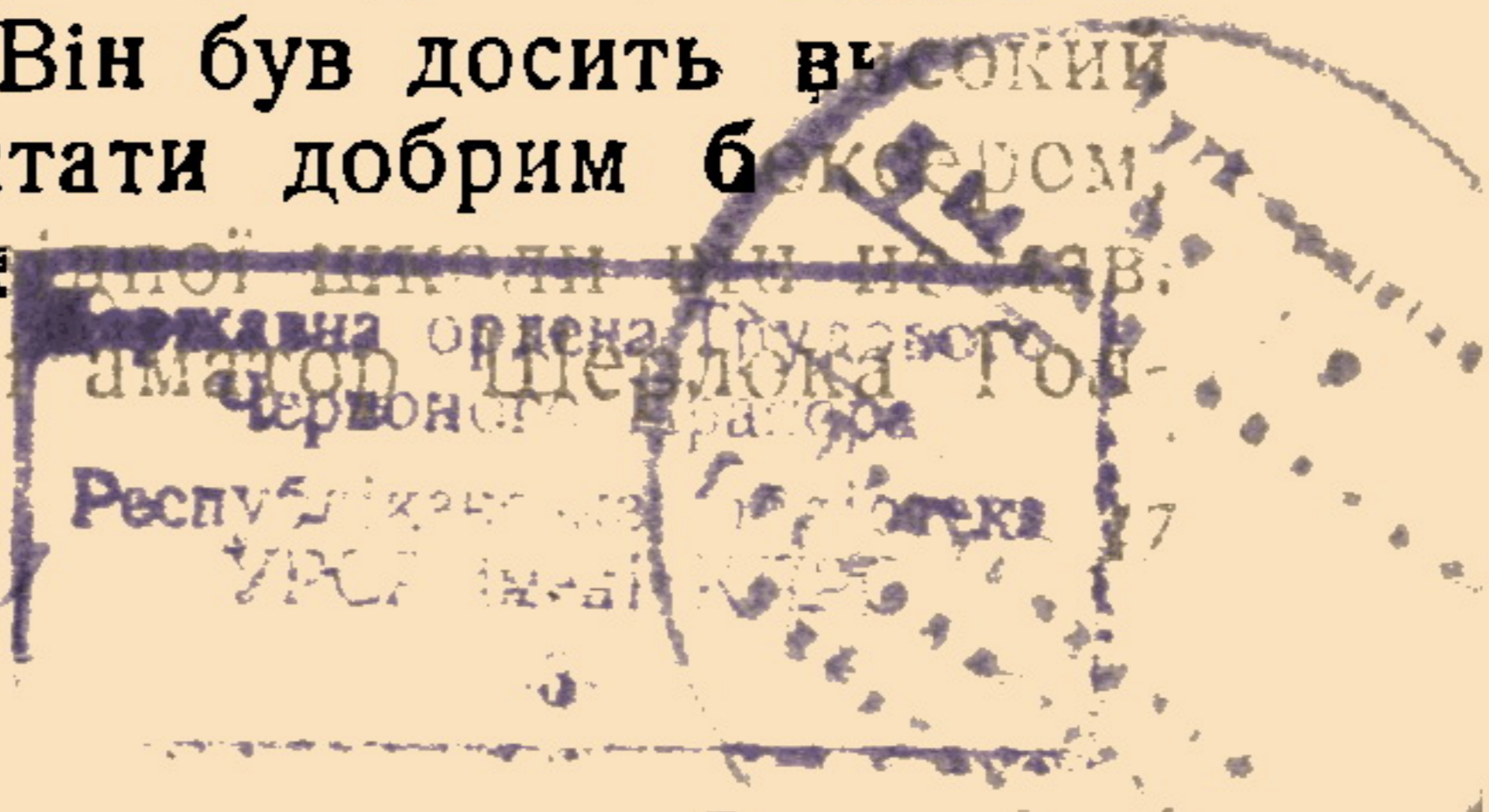
житись. По коридорах бродив Пільняк з м'яким чубом і обличчям архімандрита і пасажири нашого поїзда пізнавали його й згадували про найсвіжіший літературний скандал.

Нудьга придушила потяг. В сусідньому купе грюли в покер—там сидів і мій товариш напроти лисого кореспондента єврейської газети з Лондоні. Лисий кореспондент рятувався тут од товариства своїх колег, що сиділи в ресторані й пили вино, або грали по своїх купе на великі ставки. Він говорив, що не міг і не хотів витратити на покер більше як п'ять карбованців на день і сусіднє купе щодня весело вигравало у нього ті п'ять карбованців. Програвши п'ять карбованців, він негайно підводився, просив пробачення й повертався до свого купе.

Робітник Климко все ще сидів над своїми тезами, а коли в нього голова вже починала запаморочуватись—він ішов у інше сусіднє купе, де їхали його товариші з московської РНГ. Там були москвичі—Петрикеєв, Іванов, і Бірюлькін, четвертий був робітник з Домбробуду—Гомонов—засмаглий велетень, з могутніми м'язами, що про них він не забував похвалитись кожному новому знайомому. Він був атлет важкої ваги з бичачою шиєю й спиною гіпопотама. Він був досить високий і повороткий, щоб стати добрим боксером, але, очевидно, відповів йому ні.

Читач Конан-Дойла

262540

мса—Карл Лере, мацаючи його м'язи, радяв йому прочитати відому книжку відомого англійського боксера, бомбардира Біллі Велза— „Новітній бокс“, Еварт, Сеймор і Ко'лімітед Лондон. Але книжка цього великобританського чемпіона важкої ваги була неприступна для Гомонова, хоч би тільки через те, що він не знав по-англійському. Проте Гомонов тримався дуже бадьоро й зухвало і всіх заражав непереможним оптимізмом, оптимізмом безоглядного здоров'я.

Він ходив по вагону і всовував у вузькі двері купе своє могутнє плече і квадратову голову.

— Нудно вам? Ось почекайте но, я розповім вам одну історію.

І він починав розповідати. О—що то була за історія! Дика фантазія Гюго й холодні вигадки Конан-Дойла були ніщо перед нею. Слухачі тремтіли, вислухуючи його докладні описи одчайних подвигів героя цієї надзвичайної історії. Як водиться, герой попадає в полон чи то до поляків, чи до білих — сам автор історії, здається, вагався до кого саме. Він терпить нелюдські муки—а на пропозицію ворогів видати деякі військові секрети завжди відповідає твердим голосом: „Ні, тисячу разів ні!“ Героя засуджують до розстрілу й замикають на ніч до льоху. Проте спритний герой по дорозі встигає підібрати десь ножиці, чудові зінгерівські ножиці ли-

тої сталі, що мають допомогти йому визволитися із смертельного льоху. Герой з великою пересторогою ховає ножиці...

— Думав я думав, куди їх сховати,—розповідав далі Гомонов.—Думав я думав—і зрештою додумався...

Він розповів нам у якій саме частині свого могутнього організму довелося йому сховати зінгерівські ножиці. Слухачі здригалися й тремтіли од жаху.

— Довго після того я не міг сидіти — еге, не міг, хлоп'ята! І кров текла з мене, і кров текла, аж поки вся одіж на мені почервоніла.

Він удруге розповів нам свою жахливу історію—і ми з полегшенням відіхнули, коли за вікнами мелькнуло кілька хат і наш молодий товариш одчинивши двері вигукнув:—Хто хоче глянути на Аральське море?

З-за сірих будинків, що тонули в розпеченому піску й куряві, з-за оббитих вітрами, пропахлих рибою хат проглянула важко-синя, холодна смуга затоки Сари-Чеганак. Хати стояли безладною юрбою й ніби мовчазно впивали в себе смертельну туркестанську спеку. Розпечена залізниця випаровувала нафту й креозот, варена, сушена й свіжа риба пахла нестерпно з масних ящиків і мішків на возах, з кошків і з одіжі рибалок, що пропонували її мешканцям нашого квітневого поїзда. Вітер, наш незмінний супутник,

що мав довго ще товаришувати нам, стих на деякий час, і дика спека приаральських пустель облягла маленьке селище. Верблюди стояли й лежали біля пакгавзів, їх розвантажували й навантажували знову. Вони були кошлаті й брудні, шерсть звисала з їхніх ший, а в сонних очах їх ясно почувалася довга, незбутня, звіряча тоска. Кожному з них можна було дати не менше як по тисячі років, кожний з них ніби був свого часу в безкінечних караванах середнеазійських завойовників. Древній вигляд верблюдів згущав тоскню атмосферу гарячого рибальського селища. Вітру! Простору!

І вітер війнув із холодної смуги Сари-Чеганаку, і вітер приніс бадьорий холод водяних просторів, міцний подих блакитної пустелі Аральського моря. І поїзд відіхнув з полегшенням—і рибалки, обтираючи масними долонями мокрі лоби, повернули на мить свої обличчя назустріч вітрові. Древні верблюди глянули на блакитну смугу Сари-Чеганаку — і за хвилину згусла атмосфера рибальського селища розрідилася й прохолода потекла по мертвих вуличках.

— Славний вітер,—прохрипів Гомонов.

— Як надзвичайно пахне риба!—сказав мій товариш.—Коли ми були ще за сотні кілометрів звідси, я відчував цей дух на маленьких станціях, де стояли на запасних путях вантажні потяги в Європу. Потяги—і вагони

й паровози й паровозні бригади — все пахло
рибою і що ближче до Аральського моря,
то густіший і густіший ставав на станціях
цей запах. А ця станція „Аральське море“ —
це справжня столиця рибної держави. Колиб
я вмів, я написав би таку баладу про цей
Сари-Чеганак, слухайте:

На хати рибальські, на гори піску,
спека поклала лапу важку,
лапу важку поклала спека,
в землю вдавила гарячу кладь.
Віє пустою даль далека
і край пакгавзів верблюди хриплять.

Верблюди хриплять. Що за знак?
Чом ти мовчиш, Сари-Чеганак?

Сари-Чеганак не дихає, спить —
і толь на дахах парус й кипить,
і подих останній над дахом вщух,
і з шпал пливе нафтяний сопух
у вулички мертві, у береги,
де сіті розіпнуті навкруги,
де сіті дрижать, як палаци фей,
де бродять кволі тіні людей,
і в воду зсувають свої човни
і сіті витягують з глибини,
де мріє короп, де в'ється судак,
де спить, як мертвий Сари-Чеганак?

Верблюди хриплять. Що за знак?
Чом ти мовчиш, Сари-Чеганак?

Ти спиш, ти мовчиш, ти смертельну тиш
кладеш на висохлі ребра криш,
ти криєш глибінь, що стоїть, як тьма,

ти рвеш рибальські сіті дарма,
ти дуриш очі старих дідів,
що знають твій норів, твій дух, твій гнів,
що силу, що влачу, що кров свою
твоїм берегам віддали без жалю.
Ти сонно напух, ти синьо набряк. —
Чом ти мовчиш, Сари-Чеганак?
Чи хочеш багатства свої живі
сховати навіки на дні, в траві
щоб лізли шипи й усачі у глиб,
і короли у багні гнили б,
щоб мулом вкривався важкий судак,
щоб даром рибалка над сіттю кляк,
щоб даром рибалка над сіттю мок,
щоб у пакгавзах гуляв вітерок,
і щоб країні до перших жнив
підготувати рибний прорив?

Верблюди хриплять. Що за знак?
Чом ти мовчиш, Сари-Чеганак?

Ти штилем одягся й позеленів.
Та штиль не злякає моїх ловців!
Та витягнуть рибу із глибини
рибальських бригад бадьорі човни!
Ага—ти тривожися вже—ага!
Ти чуєш, як сітей рясна дуга
вже ріже тебе—і хрипить судак
у наших сітях, Сари-Чеганак?
Ага, ти вже чуєш хрип коропів,
ага, ти стривожився й закипів,
ти хвилями знявся і через борт
стрибаєш і вернеш човни у порт!
Зривайся навдибки, бушуй, кипи—
у наших трюмах твої короли,
в пакгавзах тюки ростуть під дах
і потяги дихають на путях.

Підвід не хватає. Тари брак!
Сари-Чеганак! Сари-Чеганак

— Таку баладу написав би я на честь цієї рибної столиці, на честь оцих виснажених, засмаглих рибалок, що зібралися подивитися на наш закурений поїзд, на честь коропів, судаків, усачів, шипів, жерихів і всієї фауни Аральського моря.

Гомонов ходив по путях і заглядав у кошики рибалок, що пропонували свою рибу. Він ходив і нюхав її, цей непереможений оптиміст з блаженим виразом на широкому обличчі, він невтомно нюхав її, але не купував нічого. Населення нашого поїзда одважно напало на поклади риби й незабаром вагони міцно й надовго пропахли нею.

Два дзвінки. Невже так мало стоять потяги у цій надзвичайній рибній столиці? Коротко крикнув паротяг і рибальське селище поплигло за вікнами. Дахи й двори одпливали, одпливали уніформні пакгавзи й м'які, душні вулиці. Тільки незрівняна синя смуга Саричеганаку побігла поряд з нами й незабаром відкрила перед нашим потягом шалену панораму порожнього моря.

— Не дарма Аральське море перші руські мандрівці назвали Синім морем і передали цю назву до Книги Великого Креслення. Ця синь — ніби єдине живе місце на висохлому червоною гангреною пісків тілі Середньої Азії. Я бачив багато морів, — продовжував мій товариш, — але такої райської сині не бачив.

— Це море мені нагадує якусь давно забуту дитячу казку. Дитячу казку, звідки давно вже повипадали в забуття всі епізоди й герої, де вже всі імена і слова зтерлися, а зостався тільки один незабутній синій колір. Недарма це море вважається одним з найсвітліших морів на землі і перевищує навіть славнозвісне Женевське озеро. На його західньому боці десь коло острова Барсакельмес спочиває зовсім надзвичайний синій колір, що наближається нібито аж до третього ступеня по скалі Фореля.

— Хороше море, — сказав Гомонов. — От у Генічеську ще здорово синє Азовське море, — додав він з очевидним наміром розповісти свою другу історію.

— Так слухайте ж, як було діло, — почав він, тимчасом як все населення нашого купе стояло біля вікон і дивилося на захід, де під останнім промінням сонця в безмежному проваллі лежало море.

— Було це, щоб не збрехати, десь або в кінці вісімнадцятого або на початку...

Але Гомонову не пощастило розповісти своєї другої історії, бо саме в цю хвилину до нас прийшов наш німецький знайомий Карл Лере із своїм недочитаним томіком Конан-Дойла. Він потроху нудьгував, його мало розважали порожні краєвиди Туркестану. Нудьгуючи, він глянув крізь рогові окуляри на далеку смугу моря на заході. — В Єгипті

я бачив такі пейзажі. Глина, пісок і пустеля— чи є щось нудніше в світі? — Поки ми дивилися на засушений краєвид, Карл Лере, розгорнувши книжку, почав читати чергову новелю про Шерлока Голмса.

Ніч обпала пустелю. Наш закурений потяг невідступно мчав у чорну пащу степів, а десь на півдні вже мерещилася нам Сир-Дар'я. Вітер гудів у вентиляторах, зустрічний, чорний і божевільний вітер, що приносив нам холодний подих монгольських рівнин. Пововчому знову вили вентилятори й по вагонах ходили несподівані протяги, витягуючи гарячу задуху, що зібралася за день, і забираючи з собою гострий дух аральської риби. Попереду була довга й одноманітна ніч. Населення поїзда вже починало укладатися на сон після багатого на вражіння дня. Мій товариш лежав на своїй полиці напроти робітника Климка, що й досі сидів над своїми тезами. Карл Лере розмовляв з Гомоновим про новітні методи боксу, одноманітно й уперто згадуючи імена світових чемпіонів—Корбетта, Фіцсімонса, Джексона, Джонсона, Ленгфорда, Мак Ві та Дженнета. Він говорив і про те, що найхарактерніша ознака нового боксу, це не сила, а швидкість удару і що, на його думку, середній сучасний боксер, будучи повороткішим і швидшим, міг би перемогти й такого великого майстра старого боксу, як славетний Джонсон. Він казав, що хоч сучас-

ний бокс широко використовує й міцний удар і прийом удаваного нападу й залізний обхват супротивника, та все це залежить зрештою од швидкості і тільки од неї. Швидкість і точність удару забезпечують перемогу. Наприкінці Карл Лере пообіцяв дати Гомонову кілька практичних лекцій боксу, хоч Гомонов дивився вельми скептично і на новітній і на старий бокс, і відповідав, що своїх м'язів, ні на „швидкість удару“ ні на „точність“ ні навіть на „залізний обхват“ не проміняв би.

— Я пригадав чомусь стару руську салдатську пісню часів Скобелева, — сказав Карл Лере, збираючись іти до свого вагона, — ту саму руську пісню, що ми вже згадували: „греми, слава, трубой, мы дралися за Дарьей“... і далі:

По степям твоим, Чиназ,
разнеслась слава про нас.
Собиралась вот громада
тысяч слишком шестьдесят,
а нам этого и надо —
есть где удаль показать!

— І мені чомусь подумалось, що для царсько-російської експансії завжди було найхарактернішим гасло: шапками закидаємо! Покажемо свою „удаль“! Оце покладання на свою кількість, на шапки, на якусь нерозумну „удаль“ багато спільного має — чи не так? — з найнижчими формами людської організації.

Можна рух царсько-руських армій, царсько-руські перемоги в Туркестані порівняти з рухом кочевників, що теж ходили наосліп, що теж сліпими хвилями котилися вперед, покладаючись тільки на свою кількість та на „удаль“.

— Правильно!—сказав мій товариш.—Візьміть останню імперіялістичну війну, де проти високої техніки, страшних гармат і бомб, руські генерали, перехрестившись, виставляли багатоголову, сліпу, людську масу: шапками закидаємо!

— Не дарма ж іще Блок закликав узяти під обстріл святу, кондову, товстозадую Русь. Пригадуєте „Дванадцять?“

Карл Лере одчинив двері.

— Це я все до того кажу, що вам—росіянам, українцям, білорусам—завжди бракувало—і бракує й тепер—людей типу Шерлока Голмса.

— Себто?

— Людей залізної волі, високої психічної організації, й безкінечної любови до своєї справи. Такі люди завжди можуть протистояти якій завгодно сліпій силі, якій завгодно „удалі“.

— Ага,—сказав мій товариш,—тепер я вас розшифрував. Ви натякаєте на...

Карл Лере, не почувши останніх слів мого товариша, вже зачинив за собою двері. Розмова лишилась незакінченою.

Вітер гудів над потягом і однаково вперто вили вентилятори. Попереду, розтинаючи своєю чорною обшивкою холодну тьму, гримів паротяг. Часом, коли одчинялася топка на паротязі, сніп світла виривався з неї вгору і, як хвіст комети, звисав над потягом. За вікнами була тьма й пустка. Ніде не виднілося жадного вогника, не чути було живого гомону. І тільки далеко на заході незрівняним огненним океаном горіли плавні на Сир-Дар'ї.

Од Лондону до Бомбею 9.950 кілометрів. Ча цей шлях англійські пароплави витрачають коло місяця часу. Але не зважаючи на дальність і на небезпечність морських шляхів, не зважаючи навіть на довгий час—між Лондоном і Бомбеєм існує регулярний і багатолюдний пасажирський зв'язок. Остання фаза промислового капіталізму вимагає собі найрозвиненішого транспорту, транспорту чулого й зручного, як павутина, що в її центрі сидить павук, прислухаючись до неї; щоб одразу спостерегти, де заплутається в ній здобич. Щоб міцніше тримати свою здобич і щоб більше з неї виссати крові, цей світовий павук, що тільки в двадцятому столітті зріс і заповнив півпланети, кинув у колонії й напівколонії мільярди доларів на будувания залізниць і збудував їх в Індії вже понад 55.000, в Африці понад 45.000 і в Австралії з Тасманією та Океанією—35.418 кілометрів.

Важкий образ верхарного банкіра повис над половиною планети, повис, як череватий павук, в центрі своєї на багато тисяч кілометрів простягнутої залізної павутини. Спершу були справжні походи на залізницю — у 1839 році головний управитель міністерства шляхів у Росії Толь у своїй доповіді Миколі Першому про небажаність збудування Миколаївської залізниці між Москвою й Петербургом, зазначав, що залізниця „найдемократичніша установа, яку тільки можна вигадати для перетворення держави“, а — приблизно в тих же роках — баварський Obermedicinal-Conseil постановив: „в інтересах народнього здоров'я їзду в поїздах треба заборонити; швидке пересування викликає своєрідну тряску (delirium), що виникає при одному тільки вигляді швидко-рухомого поїзда; через це з обох боків залізничного полотна необхідно поставити загороди, височиною, не менше, як 5 футів“. Але не зважаючи на виступи проти залізниці, — в той час уже були такі могутні заступники й пропагатори її, як банкір Ротшільд в Австрії, король Вільгельм у Голляндії й Микола Перший у Росії. Переборовши страх консервативних міністрів перед демократизацією держави, перед звільненням мільйонних мас з кайданів тьми, з февдальної залежності, залізниця простяглась у 1920. році на неймовірне число — 1.200.705 кілометрів — і стали за знаряддя пригнічення

мільярд людей „себто більше як половини населення землі“¹⁾).

Але не зважаючи на це неймовірне число, верхарнівський банкір мріє, верхарнівський банкір буде грандіозні пляни ще більшого охоплення планети своєю залізною павутиною. Він не може примиритися з тим, що його агентам од Лондону до Бомбею треба їхати цілий місяць морями, роблячи величезне коло через Гібралтар, Суец, Аден, тимчасом, як залізницею час перебування в дорозі можна було б зменшити до кількох днів. Верхарнівський банкір мріє про нові грандіозні магістралі. Ще перед війною 1914. року проєктувалася вітка од Бухари до Термеза на афганістанському кордоні. Крім того, вже тоді існувала друга велика вітка — од Мерва до Кушки — теж на кордоні з Афганістаном, цією незавойованою ще залізницею державою. З півдня до афганістанського кордону щільно підійшли англо-індійські залізниці. Упорядчик книги „Туркестанський край“, князь В. І. Масальський ще тоді був „глибоко переконаний, що з'єднання цих двох залізничних мереж в найкоротшому напрямку через цю країну є лише питання часу“. Він писав, що „подія ця рано, чи пізно, відбудеться неминучо і в наслідок цього з'явиться грандіозна європей-

---

¹⁾ Левіа, „Імперіялізм, як найновіший етап капіталізму“.

сько-індійська залізниця, що скоротить час проїзду од Лондону до Бомбею до кількох днів". Колиб хтось тут на одну секунду помислив, що це пророкування князя В. І. Масальського викликала його платонічна закоханість у всесвітній культурний поступ і співчуття до одрізаної покищо від Європи Індії, той одразу мусів би зректися такої думки, бо сам князь В. І. Масальський не забарюється тут же показати свої великодержавні, імперіялістичні ікли: „необхідно завчасно готуватися до цієї події й прикласти всіх зусиль, щоб вона послужила нам на користь і сприяла дальшому збільшенню могутности Росії в надрах азійського материка“¹⁾. Ага, ось де ваші ікли, князю!

— Але, — сказав мій товариш другого ранку, — глибока переконаність князя Масальського в неминучості цієї події коріниться у вірі не стільки в свій рідний капітал, як у капітал інших країн Європи. Пригадаймо тільки, що два найбільші руські банки — „Руський“ і „Міжнародній“ працювали на три чверти на німецьких капіталах, підлягаючи: перший „Німецькому банкові“, а другий „Дисконтному товариству“ в Берліні. Крім Німеччини, мала свою частку в Росії ще Франція й Англія. Таким чином Росія була тією країною, куди Європа експортувала лишки своїх капіталів,

---

¹⁾ Росія, т. XIX, стор. 585. СПб, 1913.

Отже в цій тираді князя Масальського почувается ще й рабська готовність прислужитися сильнішим імперіялістам Європи.

— Не забудьте, що Росія збудувала в межах Китаю відому нам усім залізницю,—сказав робітник Климко.— А це доводить, що руський імперіялізм теж мав свої кігті.

— Не в цьому річ,—сказав мій товариш,— розуміється й Росія дещо робила. Річ у тому, що через цю недвозначну участь закордонного капіталу в руських банках, підлеглі Росії країни терпіли цілком недвозначний подвійний гніт. Чи не так?

Ще б пак не так! Про це багато б могли розповісти колишні руські колонії— Казакстан, Узбекистан, Туркменістан. Руський імперіялізм— худий і голодний імперіялізм, що із своїх колоній мусів не тільки годуватися сам, але й годувати своїх кредиторів. І саме через те, що він був худий і голодний, він встиг збудувати в такій величезній і багатій країні, як Середня Азія, з її бавовною, шовком, виноградом, кольоровими металами, скотарством і вугіллям, тільки одну магістра-лю. З якою заздрістю він мав дивитись на Англійську Індію, покреслену могутніми залізницями протяглістю за наших часів на 57.600 кілометрів, маючи на 1. січня 1914. року на всю Азіатську Росію разом із Східньо-китайською залізницею всього 17.390 кілометрів. Зрозуміло цілком, чому так приваблю-

вала князя В. І. Масальського грандіозна картина залізничного сполучення Англійської Індії з Європою через Росію. Йому вже снились нові магістралі в Середній Азії й десятки під'їзних колій, що змогли б більше виссати з Узбекистану шовку й бавовни, з Туркменістану — шовку, бавовни й продуктів скотарства, з Казакстану—продуктів скотарства, хліба, бавовни й кольорових металів. Але не зважаючи на інтенсивну й невідступну дипломатичну бльокаду з боку Англії й Росії, Афганістан так і лишився перепорою на цьому великому шляху. І на Кушці й у Термезі так до цього часу й не крикнув жаден експрес Кале—Бомбей.

Жаден експрес Кале—Бомбей не обминув нашого поїзда на курній станції Арис, коло ріки того ж імени, де наші вагони а, б, с і д мали зрештою одчепитися від московсько-ташкентського составу і простояти кілька годин, щоб з іншим поїздом піти на північний схід, на велику Туркестано-сибірську магістралю через Ауліє-Ата, Алма-Ата, Ілійськ, до станції Огуз-Окурген, місця змички півдня з північчю. Шість довгих годин наші вагони простояли на станції Арис, обвіяні хмарами куряви, гнаної вітрами з безмежних рівнин. Безмежна глиняна рівнина, як дно океану, туманіла навколо Арису—з нерозбірними крапками тварин, із сірими горбками казакських юрт. На перон зібрався люд по-

дивитись на наш квітневий поїзд. Хлопчики лосили низки черепах і продавали їх наївним лосквичам, що кидались юрбою на всі речі місцевого вироблення й купували їх разом з надзвичайним кишмишем — і наївно їли його, бродячи по рудих вуличках залізничного селища. В той час, коли Гомонов, Климко і його товариші з московського РНГ вступили в довгу розмову з групою робітників-залізничників, а товариш мій, набрівши на гроно знайомих кожухів і свит, явно українського походження, розчулено почав з ними розмовляти і ці туркестанські дядьки несподівано заговорили до нього рідною полтавською говіркою, — група закордонних кореспондентів, забравши з собою все своє дорожнє приладдя, помчала по рудих вуличках, фотографуючи й фільмуючи все, що попадалося на око. Карл Лере не одставав од непереможних американців, що всюди встигали пролізти першими, Карл Лере спокійно фільмував руді вулички й несміливих тубільців і розпитував їх про їхнє життя-буття. Але бідні тубільці погано розуміли ламану руську мову й шановні пани європейці обмежувались лише зніманням їх у всяких позах, з шановними європейськими дамами посередині й без них. Всі мали вже повертатися до поїзда, коли хтось невідомий пустив чутку, що нібито десь недалеко стоїть справжня казакська юрта. І от юрба англійських,

американських, французьких і інших кореспондентів негайно вирушила в похід на несподівану юрту—і справді знайшла її недалеко від вокзалу. Молодий казак, господар юрти спав і йому напевне снилося щось дуже далеке й хороше, бо, прокинувшись і побачивши в себе повну юрту непроханих гостей, він довго сидів на своїм килимку й кліпав очима. Його зняли й зфільмували одразу на десяти апаратах і тільки після цього довідались, що казак це зовсім не кочевник, не дикун і людського м'яса не вживає, а служить в Арисі міліціонером, що видно було й по його уніформі.

На станції наші вагони вже чіпляли до другого поїзда. Вже подали паротяг—і він кричав у руді вулички, скликаючи забарених мандрівців. Наш юнгштурмовець з'явився на пероні з своєю камерою й низкою свіжих знятків. Гомонов, Климко і його товариші з московською РНГ все ще стояли з гуртом місцевих робітників на путях, дуже голосно й палко перебиваючи один одного. В цю хвилину справа точилася про якісь рукавиці, що загрузли десь між Москвою й Ташкентом у бюрократичній трясовині. Ще, як виявилось з розмови, справа йшла про взуття для паровозних бригад, що так само безславно загинуло десь у залізничних канцеляріях.

— Вам добре, москвичам,—сказав молодий помічник машиніста, жилавий, русявий з на-

дірваним голосом,—вам добре! Коли що не так— у вас під боком усі комісії, усі центральні установи — завжди розберуть, хто правий, а хто винний. А в нас!

— Сьогодні нам з Ташкенту прислали рукавиці, сьогодні, 24-го квітня, а цілу зиму вонидесь маринувались між Москвою й Ташкентом.

— Що рукавиці!—сказав інший робітник,—ти про взуття розкажи!

Із взуттям стояла справа не краще. Ще з осени паровозні бригади мусіли одержати взуття, але час ішов, настали холода, а взуття не було.—За тридцятиступневих морозів, я мусів їздити з паровозом у драних черевиках, наживати собі ревматизмів, гибіючи біля топки день і ніч — і все через наших туркестанських бюрократів. Добре вам, москвичам! — повторив ще раз молодий помічник машиніста, з задрістю оглядаючи московських мандрівців.

Паротяг крикнув востаннє і наш новий поїзд рушив. Товариш мій попрощався з полтавськими дядьками і вліз до вагона вже на ходу, Климко й Гомонов сіли в останній вагон—і станція Арис одійшла назад. Тепер нас віз маленький, старомодний паротяг — і ми вже більше не бачили інших паротягів, аж поки не повернулися знову на Арис.

Вечір неймовірною блакиттю вже згусав у зелених долинах і на спокійній лінії обрію. Після одноманітного степу, після безлюдних

перегонів, після хмар глиняного пилу — понад покрученою колією щиро зеленіли спокійні луки і на них, все частіше й частіше за стрункою стіною туркестанських тополь траплялись невеликі оселі. Казакські садиби, що склалися з напівзруйнованої високої глиняної загати й глиняної ж таки землянки, стояли під тополями, як мініатюрні замки февдалів. Далі, в глиб Семиріччя, почали траплятися й білі українські села з неминучими волами на вигоні й з неминучим димом кизяку з глиняних кабиць. Густа зелень облягала білі хати й просторі вулиці, затуманені знайомим димом, і в тій зелені, і на дахах і на городах і на всьому зеленому пейзажі спочивала якась полтавська лагідність, лежала на суцільній ріллі і на схилах рудих ярів і на дикодалекому обрію. І там, де від села виляса самотня стежка, і там, де вона зникала в яру, і тут, над залізницею, де йшла з вузликом українська жінка, нешвидка й задумлива, і на її обличчі, засмаленому й худому, і на її рубенсовських литках, і на її чорних руках — скрізь спочивала ця неповторна полтавська лагідність. Жінка йшла понад насипом у тихий присмерк квітневого вечора, у теплу гущу зеленого села і несла в білому вузлику свої маленькі турботи. Там, де стежка повертає в городи, вона спинилася й довго дивилася вслід нашому квітневому потягові.

— Присягаюсь на чім світ, — сказав мій товариш, — що цю жінку зовуть або Пріською, або Мотрею, або Горпиною. Або одним з тих сотень імен, що так невесело згучать у наших сучасних романах і оповіданнях.

Тьма згусала навколо і скоро вже потяг наш опинився в жахливому проваллі тьми, — в безодні тьми опинився наш потяг, як маленька, напівпогасла комета, вирвана з прекрасної системи космосу. Потяг летів у чорну тьму попереду, потяг біг у первісний присмерк сходу і назустріч його рухові пливли в космічних океанах незгасні батальйони зір, бігли невпинні батальйони зір і назустріч їм пливли гори, ріки, озера, поля, пустелі і все сліпе обличчя планети.

— Так от, — сказав Гомонов, — забудьмо на хвилину полтавську лагідність, бабу Пріську й невпинні батальйони зір. Краще я вам розповім свою другу історію. Було це, щоб не збрехати, або в кінці вісімнадцятого або на початку...

Знову свистів у вентиляторах холодний азійський вітер — і, засипаючи, ми слухали його суровий стогін і знову свист його був схожий і на виття степових вовків і на молодецьку пісню вбогого руського салдата часів Скобелева: „греми, слава, трубой“. Але цей божевільний свист не заважав нам слухати другу жахливу повість нашого могутнього друга, робітника Гомонова.

—... або на початку дев'ятнадцятого.

І Гомонов розповів нам свою другу надзвичайну історію, історію його боротьби в Генічеську, разом з тамтешньою підпільною більшовицькою організацією.

Вночі наш потяг прийшов на станцію Лугову, — маленьку й непомітну, з одним тільки жилим будинком і кількома залізничниками і мало кому відому аж до 28. жовтня 1927 року, коли був остаточно затверджений Чокпарський варіант, і з Лугової мала початися прокладка південної частини Турксибу. Великий людський приплив майже одразу перетворив маленьку станцію на великий степовий центр. Звідси другого грудня того ж року була покладена перша рейка й забитий перший костиль. Потяг наш довго стояв на темних путях станції Лугової, сонний, обвітрений потяг з далекої Москви, з чудовим маленьким паротягом, причепленим на станції Ауліє-Ата, під час нашої шестигодинної там стоянки. Цей паротяг, відремонтований в ударному порядку робітниками Ауліє-Атинського депа, вже не покидав нашого поїзда впродовж усієї подорожі по Казакстану. Перед світом потяг рушив далі і на диких перегонах цілинного степу, у свисті одчайного монгольського вітру, у рипінні осів, у мелодійному стогоні вестингавзових гальм, у незвичному хитанні вагонів по тільки покладених рейках, у тривожному й жорсто-

кому хитанні вагонів — перед нашим квітневим поїздом відкрилась грандіозна епопея Туркестано-сибірської залізниці.

1442 кілометри тільки но прокладеної залізниці лежали перед нашим поїздом і поїзд наш завойовував їх один по одному, ліз на схили й тимчасові мости, обходив ще не висаджені в повітря скелі, гігантським напруженням своїх підойм перемагаючи дику течію противного вітру. І коли знову прийшов ранок, холодний і вітряний ранок десь недалеко від Чокпарських висот, наш поїзд зустрів його серед безлюдного, безмежного степу з сніговим обрисом Олександрівського хребта на півдні й з безмежною спадистою рівниною на північ.

Потяг стояв серед степу і вітер стугонів у вентиляторах. Наш юнгштурмовець уже зник із своєю камерою, він давно вже блукав по степу, вишукуючи найзручніші пункти для фотографування. Два паровози, що тягли наш потяг, стояли біля тимчасового дерев'яного мосту через потічок і методично брали з нього воду через металічну рурку. Коло мосту стояв вантажний вагон, біля потічка працював невеликий дизель—оце і вся водопостачальна станція. У вагоні містилася водопостачальна бригада. Робітники-водопостачальники живуть тут у самоті на останньому кордоні культурного світу. Їхні самотні вантажні вагони серед безмежних перегонів

Турксибу нагадують самотні каравульні на найдальших кордонах держав. І щоб сказала міс Томпсон, та сама міс Томпсон, що одвідала свого часу Союз і видала в Англії книгу вражіннь про нього, де поміж дуже претенсійними інформаціями про ОДПУ, вона відзначила, що одна з найприкметніших рис радянського життя єсть його прикордонний, бівуачний вигляд, — коли б міс Томпсон зазирнула хоч одним оком в ті країни, де серед дикого до цього часу степу, серед занедбаної й зганьбленої „окраїни“ закладаються й плянуються соціялістичні міста і втілюються в камінь і залізо-бетон найсмівлівіші мрії найсмівлівіших утопістів.

— „Друга прикмета радянського життя— так пише автор рецензії на книгу міс Томпсон у літературному додатку до Лондонського „Таймса“¹⁾—це його прикордонний вигляд, що його вона (міс Томпсон) порівнює тільки з життям західніх штатів Америки за часів піонерів. І там і тут—життя важке, небезпечне й ненадійне. І там і тут хаотична моральна система перебуває в незгоді з новими тенденціями, що яскраво виявляють себе в перебільшеному пуританізмі“.

Таке вражіння, із слів таймсівського рецензента, справило на міс Томпсон радянське життя. Нам, учасникам і творцям цьо-

---

¹⁾ The Times literary supplement, May 9, 1929.

го чудного бівуачного життя, лишається тільки ствердити слова міс Томпсон. Бо хіба ми всі не живемо при кордоні, що відокремлює світ старий од нового „царство необхідности од царства волі?“ Хіба ми не обстоюємо чистоти пролетарської моралі, моралі, що не має нічого спільного з мораллю пуританської й непуританської буржуазії, моралі, підпорядкованої єдиній класовій меті й справедливій на єдиний шлях, шлях безпощадної класової боротьби?

Тут ми можемо цілковито погодитись із вельмишановною міс Томпсон.

Паротяг методично брав воду. Зрештою перший скінчив і на його місце став другий. Дизель підіймав воду з безименного потічка у вузький рукав і наш другий паротяг довго й одноманітно пив її. На дверях вагона стояв робітник, засмажений і виснажений робітник Турксибу, при звичаєний до різкої зміни температури, до найгострішого холоду й найтупішої спеки, до малярії й дисентерії. Він стояв і дивився на сонний московський потяг і на вагони з новими табличками— „Москва—Алма-Ата“ та „Ташкент—Семипалатинськ“. Сонне населення поїзда вже бродило по степу, вдивляючися вперед у суворі висоти Чокпару, у несказанно синю даль.

Несказанно далека даль
попереду жде вас, важкі паротяги.
Пийте воду—хороша тянь-шанська вода!

Набирайтеся пари й відваги!
Тисніть, збирайте веселу пару,
біжіть повз нові міста,
через Чу, через сині горби Чокпару
аж до Алма-Ата, до Алма-Ата!
Немає степові краю-кінця—
а ви гримите—у пісках, у травах!—
і інших країнах хуртовини й сонця
везете на своїх складах!
Тисніть пару, біжіть повз нові міста
аж до Алма-Ата, до Алма-Ата!

Можливо, що так співав засмажений і виснажений робітник на дверях самотнього вагона. На дверях свого вагона він стояв і проважав поглядом московський потяг, що повільно відходив на Чокпар.

Цілий день хитаючись і трясучись біг наш потяг на північний схід, повз самотні вагони, що стояли на місці майбутніх станцій, землянки й бараки для робітників. Уніформні робітничі селища—з п'яти—десяти бараків—траплялися через величезні перегони. Групи робітників, одриваючись на хвилину од роботи, дивилися на несподіваний поїзд, а коли він ставав, збиралися до вагонів і там починалися безкінечні дебати, жорстокі словесні бої, розмови й розпитування про те, що робиться там, у центрах, за тисячами кілометрів. Але потяг рушив і дебати переривалися і знову тяглася по обидві боки казахстанська пустеля.

Голе безлюддя лежало навкруги. На північ спадисто спускалась безкінечна рівнина—

а на півдні срібніли незрівняні тянь-шанські хребти. Сніговий гребінь висів у прозорому повітрі, як здавалося, зовсім близько од колії, а справді до нього було біля ста тридцяти кілометрів. Сніговий гребінь сяяв тисячами верхівель, проваль, льодовців, і все частіше й частіше попід колією траплялися холодні, кипучі, свіжі потічки. Часом поодаль од залізниці купчилось кілька юрт. Два-три верблюди паслися за ними, провожаючи наш потяг довгим поглядом. І знову сіра порожнеча простягалася вздовж колії. Часом треба було тільки напружити зір, щоб на сірому тлі безкінечного степу побачити казакську стоянку з кількох юрт. Зливаючись своїм сірим кольором із степом, вони несподівано виринали і також зникали з очей.

— Вони живуть, як жуки,— сказав молодий хлопець зі станції Лиман у Донбасі, що працював продавцем у лавці Туркестано-сibirської кооперації, на якомусь закинутому полустанку.— Ідеш, ідеш і нічого перед собою не бачиш— а потім одразу перед тобою ціле селище!

Так, казаки ще й досі в масі своїй живуть як справжні жуки, в неймовірно вбогих і брудних хатах і юртах і тільки будівництво транс-казакстанської залізниці спричинилося до справжнього зрушення в тисячелітньому їхньому побуті. І вже поряд з брудними, в шкури одягнутими кочевниками в робітничих

селищах Турксибу можна побачити чисто, по-європейському вдягнутих і письменних казаків і казачок. Це представники нового казакського пролетаріату, пролетаріату викованого у великій кузні Турксибу. Кожний піонер у радянській школі знає тепер про основні промислові ресурси Казакстану—і про кольорзві металі і про мідні копальні на північних берегах Балхашу і про хліб і про скотарські продукти і про поклади вугілля і про рибні багатства. Кожний школяр знає, що Казакстан—країна майбутнього, що Казакстан—білий аркуш паперу вже розплянований під соціалізм. Кожний знає, яке грандіозне значення матиме ця нова магістраля у розробці природних багатств Казакстану, у перетворенні в життя великого пляну його перебудови. Для того, щоб читач міг уявити майбутній розмах діяльності Турксибу, автор мусить дати тут слово одному з найкомпетентніших в цій справі робітників—секретареві казакського краєвого комітету партії Ф. Голощокіну: „Цілком певно виясняється, що потік вантажу, можливий для цієї дороги, здебільшого буде виникати в самому Казакстані. Бавовна—в Чимкенті, Ауліє-Ата й Джаркенті, риж у долинах рік Ілі та Чу, хліб у Сир-Дар'їнській, Алмаатинській та Семипалатинській округах, скотарські виробы—в цих же таки трьох округах і в сумежній з ними Каракалінській, фрукти—в доли-

ні Сир-Дар'ї та Алма-Ата; кендир і кенаф—в Алмаатинській окрузі, хандрилла, свинець—у Чикментському районі й вугілля в Карагандинському вугільному басейні, що ним буде живитися сама дорога й низка підприємств“... Але не кожний знає, якого грандіозного політичного значення набуває ця дорога, утворюючи в первісному Казакстані нові кадри пролетаріату, змушуючи диких кочевників осідати на землю, йти в робітничі селища, з чорної юрти, закинутої в безвість, перебиратись у залізничні депа, на паровози й заводи...

Надвечір довга стоянка біля безименного тянь-шанського потічка. Знову довго й трудно обидва паротяги набирали воду, тимчасом, як населення вагонів бродило по маленькому залізничному селищу. Сонце сідало за далеким Чокпарським перевалом і два верблюди, навантажені бур'яном, одкидали довгу, фантастичну тінь. Старий казак із сином ув'язували вантаж на одному верблюді, в той час, як другий флегматично дивився на їхню роботу. Зрештою вантаж ув'язано й обидва верблюди рушили далі.

— Ач, ач!—крикнув хлопець.

Через десять кроків бур'ян знову розв'язався. Хлопець спинив верблюдів.

— Чок, чок!

І знову почалася безглузда, терпляча робота.

Далеко в степу сіріли одинокі юрти. Одна орта стояла коло колії—убога й дірява—і в

ній один-одним жив малий казакський хлопець.

Він сидів на порозі юрти й байдуже дивився на несподіваний поїзд, що приніс стільки гомону й метушні в його тихий край. Біля юрти на мотузку бігало й жалібно плакало чорне козеня. Наблизившись до юрти ми спробували заговорити з її смутним мешканцем. Хлопчик знав трохи по-руському—й того бідного знання цілком вистачило, щоб розповісти про свого брата, що працював на залізниці, рідко навідуючись до своєї юрти й цілком полишивши її на нього, і про те, що в них, крім козеняти й цієї поганої юрти нічого більше на білім світі не було. Хлопчик сидів на порозі юрти смутний і обідраний, розмовляючи із своїм неспокійним козеням і заспокоючи його своєю ласкавою рукою. З темних нетрів ти виходиш, казакський пролетаріате!

І знову вечір, і знову потяг наш біжить на північний схід. Незабаром Алма-Ата, столиця Казакстану. Степи сутеніють і в нашому купе знову зібралися всі знайомі. Прийшов Гомонов, сердитий і розтривожений, і відразу почав нам скаржитися на москвича Бірюлькіна. Климко, друг Бірюлькіна, одверто глузував з Гомонова, чим привернув на себе весь його гнів. Ми відразу зрозуміли, що акції Гомонова почали падати і що й найжахливіша історія тепер його не врятує.

— Я в Москві з ним розквітаюся!—кричав

Гомонов,—хай почекає! Я йому доведу! Ввесь Центрархив розкопаю!

— Ти доведи тут,—сказав йому Климко з своєї полиці,—щоб не їздити в Москву й не розкопувати Центрархиву.

Незабаром надійшов і сам Бірюлькін, високий, худий, з суворим виразом обличчя, московський робітник. В його глибоко посаджених очах затаївся лукавий вогник. Ця несподівана пригода з Гомоновим трохи розважила одноманітність вагонного життя.

— Слухай, Гомонов,—сказав Бірюлькін.— от ти кричиш тут без толку—Москва, Центрархив. А ти доведи нам усім, що ти справді був у дев'ятнадцятому році в Генічеську.

— І доведу!

— Ну й доведи. Скажи, приміром, де була ставка генерала Соболева у січні дев'ятнадцятого року?

— У Джанкої була! В Сарабузі! В Ново-Олексіївці!

Бірюлькін насупився.

— А тепер скажи, де цього самого Соболева розстріляли?

— В Генічеську!

— Ех, ти!—сказав тільки Бірюлькін.

— Ти хороший хлопець, Гомонов,—озвався з полиці Климко,—колиб не був таким хвальком. Ну навіщо тобі Генічеська підпільна організація, навіщо тобі той марудний Соболев? Ти ж і в Червоній армії був, і непо-

гано воював з білими й на будівництві один з кращих ударників.

Ті дві страшні історії, що їх так патетично розповідав Гомонов, скінчилися для нього несподіваною катастрофою. Він сидів між нами зовсім безпорадний із своїми могутніми м'язами й надзвичайною шиєю.

— Ех, ти!—повторив так само Бірюлькін.

Тимчасом потяг уже підходив до станції Алма-Ата.

Дерев'яний перон, дерев'яний будинок вокзалу, пасажирські вагони на запасних путях, робітничі бараки, їдальні, магазини—все це з'явилося тут зовсім недавно, а вже залізничний тривожний ритм увійшов у життя, а вже в тісному помешканні вокзалу товпиться нетерплячий люд, ждучи чергових потягів. Вже спокійне зелене Місто Яблук, Алма-Ата, що десятки років мирно спало під сніговими хребтами Заїлійського Алатау—край звичайного поштового тракту, зворушилося—й автомобілі, трактори, літаки заразили його тією трясцею, що її колись так боявся Баварський Obermedicinal-Collegium. На вокзалі одразу ж по приїзді наш квітневий потяг довідався, що змичка рейок Північного й Південного Турксибу, призначена на 28. квітня, вже відбулася 26. і що по готовій колії з Сибіру до Туркестану через місце змички, станцію Огуз-Окурген, пройшов сто сорок один вагон. На ранок наш потяг рушив далі на північний

схід, за дику Ілійську долину, повз тихий Ілійськ, через гарячі заїлійські піски.

Тільки в Алма-Ата стих наш незмінний товариш—холодний, монгольський вітер. Вентилятори не вили більше і нам не вчувалося в їхньому витті ні вовчого зойку, ні вбогої салдатської пісні часів Скобелева. Другого дня встановилася мертва спека і незабаром стіни вагона так розпеклися, що до них не можна було приторкнутися. Почалася повнокровна туркестанська спека.

Ми сиділи в купе—мій товариш, Гомонов, молодий журналіст з Уралу в юнгштурмівському костюмі і наш німецький знайомий Карл Лере. Спека тяжила над нами—і навіть товариш мій, що так любив висловлювати свої думки, сидів мовчки, витираючи хусткою з лоба піт.

— Все таки,—сказав юнгштурмовець, молодий журналіст з Уралу,—я кину через свою газету гасло: всесоюзний комсомольський суботник збирання мертвого заліза по залізницях. Це дасть нашій промисловості зайві тисячі тонн металю. Так?

Мій товариш хотів щось відповісти, але натомість тільки налив собі склянку теплої води і з жорстокістю її спорожнив.

— Так,—сказав Гомонов, що останній час взагалі мало говорив.—Так, повторив він,—це прекрасна думка!

— Ви справді так думаєте? — озвався з своєї полиці Климко.

— Чому ні? Зайві тисячі тонн металю!

— Давайте тверезо обміркуємо справу.

Коротше, Клишко був проти цього гасла, він не був певний того, що ці тисячі тонн металю були варті праці робітників, простою потягів на відповідних перегонах і що за цей час, витрачений на збирання старого лому, наша країна не видобула б, не витопила й не перевезла удвічі більше металю.

Але юнгштурмовець не хотів погодитися з цим і його цілком підтримав Гомонов.

— Все таки я кину це гасло,—сказав юнак.

На станції Ілі коло річки Ілі й глухого заштатного містечка Ілійська відбувся летючий мітинг. Тут ми вперше побачили могутню постать начальника управління будівництва—Шатова. Родом з лівобережної України, інженер, командир дивізії за громадянської війни—він тепер жив і працював у суворому Казакстані командиром п'ятидесятитисячної армії робітників Турксибу. Він був дуже популярний у своїй армії,—і до того ще, будучи запальним промовцем, він захоплював масу кожним своїм словом. Ні на кого не дивилося стільки захоплених очей, як на його могутню постать, особливо в ту хвилину, коли, після чергових промов, він ухопив з юрби маленьку дівчинку, й піднявши її на руках, крикнув:—Це ж для вас, дітвора, ми будуємо Турксиб! Для вас одкриваємо Ілійський міст!

І потім попереду нашого поїзда, що несміливо спускався крутим берегом на тимчассовий дерев'яний Ілійський міст, збудований поряд з іще незакінченим залізним, рушив увесь великий натовп робітників. Дерев'яний міст здригався од ходи сотень ніг, од повільного руху поїзда, од швидкої течії Ілі. Натозп ішов через міст, у хмарі пилу, під жорстокою спекою, під блідим, гарячим небом, він ішов з гомоном і гулом, ніби мовчазний марш гримів над ним. Здавалося, ніби над ним гримів мовчазний і могутній марш:

В авангарді ударних бригад — ми —
і в руках у нас гострі лопи.
Ми у грудях скель пробиваєм тоннель,
ми йдемо через пустку пустель —
і за нами, за нами, за нами
потяги сунуть путями!

Потяги сунуть путями,
потяги сунуть путями.
Що для них даль степова!
Раз-два, раз-два, раз-два.

Дружно ломом об камінь, об мур бий,
тисни заступа в ґрунт степовий!
У холодний граніт закладай динаміт,
хай розступиться враз перед нами світ,
хай ударом розколоті скелі
одкривають шлях до пустелі.

Потяги сунуть путями,
потяги сунуть путями.
Що для них даль степова!
Раз-два, раз-два, раз-два!

Крізь вітрів і дротів постійне виття,
мов крізь рупор, ми чуємо клич вождя,
невідступний клич, що летить крізь ніч,
щоб великі печі палали,
й швидше клалися шпали.

Потяги сунуть путями,
потяги сунуть путями.
Що для них даль степова!
Раз-два, раз-два, раз-два!

І на клич той в нас відповідь є одна.
Ми на працю виходимо, як стіна.
Ми, забувши про сон, ведемо ешелюон,
ми спускаємо в глиб за кесоном кесон —
і мости у глибокім проваллі
плетемо із заліза і сталі!

Потяги сунуть путями,
потяги сунуть путями.
Що для них даль степова!
Раз-два, раз-два, раз-два!

Натовп ішов, ніби співаючи мовчазного марша. На мості ворушилися робітники—вони мали завдання скінчити міст до першого травня. Міст стояв уже всіма трьома фермами, стрункий і гармонійний, як живий організм. І грона робітників, що ліпилися в рештованні, заклепуючи останні клепки, вторили дзвінкими ударами цьому мовчазному маршеві.

За Ілі почалися неймовірні піски. Голий і непривітний ландшафт, піщаний зиб на дюнах, кущі якогось міцного бадилля, — все це вже нагадувало голий і піщаний Балхаш,

Балхаш пісків, спеки й пустелі. Потяг важко збирався на правий берег річки по тимчасовій колії, в той час, як праворуч, в'язнучи по вісі в невідступному піску, безкінечно виїздили вози грабарів — там вибиралася в крутому березі виїмка для постійної колії. Саме тут, на цій глибокій виїмці все населення нашого потягу відчуло неймовірні труднощі людської праці в казахстанських пустелях.

Під товстим шаром червоного піску лежав шар глини, а під глиною — могутні поклади каменю, що його й возили виснажені грабарі на своїх виснажених кониках. Камінь був твердий і гострий, зверху ввесь час струмками спадав гарячий пісок і насичував повітря міріадами найдрібніших частин, що звичайну туркестанську спеку доводили до неможливого ступеня. В цій задусі невгавно ворушилися грабарі, навантажуючи свої мініятюрні вози уламками каменю, а виснажені коні звичайно тягли їх по крутих узвозах нагору. В деякій частині земляні роботи на Турксибі були механізовані — працювали там і американські крани й тепловози й вантажні машини й трактори. Але основну земляну роботу виконав проте довговічний грабар із своїм працьовитим коником.

— Чи скоро Айна-Булак? — вже перепитувалося стомлене населення потяга.

Але до Айна-Булаку було ще багато перегонів.

— Гляньте на ті землянки, — сказав мій товариш, показуючи на очеретяні дахи, обгорнуті піском, що виднілися на заїлійському плято.— Там живуть ці виснажені грабарі — там спочивають після роботи вдарні бригади. Пісок сиплеться на голови цим черкаським тамбовським грабарям, пісок попадає у вуста разом з їжею, разом з водою — й безкінечно хрущить на зубах. Але й до нього звикли наші черкаські та тамбовські грабарі.

— Ви бачите оту стару бабусю, восьмидесятилітню руїну, зігнуту й зморшкувату, худу й обідрану, що виносить із своєї землянки якийсь нужденний горщик, — напевне готуючи обід стомленим грабарям? Вона йде як тінь по цьому мертвому, голому, гарячому, піщаному плято з похилістю на північ, до Балхашу, вона йде й зовсім байдуже дивиться на нас, прикриваючи од сонця очі своєю висхлою долонею.

Товариш мій запитав її: — Звідки, бабусю?

Вона охоче спинилася й розглядаючи нас з-під своєї долоні через хвилину відповіла глухим і байдужим голосом:

— З Черкас, синку.

— Давно тут?

— Третій рік.

— Звикли?

— Живемо потроху.

— Хотів би я знати, — сказав мій товариш, — до чого не може звикнути черкаський грабар?

Ми пішли далі витягуючи ноги з гарячого піску, туди, де на узгір'ї, на командних висотах заїлійського плято стояв наш потяг. Там зустріли ми наших постійних товаришів — юнака з уральської газети, могутнього Гомонова й Карла Лере. Товариш мій одразу вхопився за Карла Лере, щоб скінчити з ним розмову.

— Ага,—сказав мій товариш,—тепер я вас розшифрував. Ви казали, що нам — і українцям і білорусам і росіянам — бракує людей залізної волі, високої психічної організації й безкінечної любови до своєї справи, людей, що завжди можуть протистояти якій завгодно сліпій силі, якій завгодно „удалі“. Ви, очевидно, натякаєте на...

Але й цього разу розмова лишилася незакінченою, бо саме в цю мить крикнули по черзі обидва наші паротяги і потягли вагони все вперед і вперед, туди, де в западині між сірих, безладних гір, за багато кілометрів звідси лежала довгождана станція Огуз-Окурген (Айна - Булак), що саме в цей час її ім'я не сходило зі сторінок усіх газет Союзу.

Квітень 28. Вітер, що стільки неспокійних днів і ночей товаришував нам од самої Москви, і всю дорогу через Рязань, Пензу, Волгу, Оренбург, через долину Сир-Дар'ї й одноманітні степи Семиріччя, через холодні перевали й ущелини, тепер остаточно стих і наш день на Айна - Булаку розпочався надзвичай-

ною тишею. Сонце вийшло з-за сухих, потрісканих, мертво сірих гір; проваль і кряжів, розкиданих навкруги, так ніби вони відразу застигли тут посеред якогось дикого танцю. Так, ніби вони були несподівані застигли хвилі могутнього моря, застигли саме в ту хвилину, коли оскаженілий вітер безладними буграми здіймав їх, і вони ходили в дикому танці, збігаючись, розбігаючись і розбиваючись одна об одну. В цьому гірському кошмарі було багато спільного з подібними безладними, мертвими, потрісканими горами Вірменії, між Ленінаканом і Еріванню, на воротах величного еріванського плято, серця старої Вірменії. Та в той час, коли над гірським кошмаром Вірменії, за сотні кілометрів на півдні і на сході підіймаються вічно-білі снігові кряжі з незмінно ясними, блискучими, як срібні келихи, верхів'ями Алагезу й Арарату, в той час, коли над одчайною какофонією потрісканих вірменських гір незмінно панує вічно-ясна гармонія цих двох велетнів—тут, недалеко од мертвого Балхашу, дике, чорне, первісне безладдя цілком панувало над ландшафтом. Руді й чорні горби, застиглий ніби в конвульсіях, ніби в останній агонії, обрій—і жадної юрти, жадної живої крапки у всьому просторі! Тільки на лівому північному схилі цієї могутньої западини, як нагяк на якусь гармонію, на вихід у широкий світ—простяглася стальна лінія Турксибу.

— Пустеля переможена!

І в чорних од сонця, виснажених од малярії й дисентерії обличчях робітників, і в звичайних вантажних вагонах з фантастичними, кінематографічними написами, короткими, як блискавка, — Омськ, Владивосток, Сталіне, Брянськ, Астрахань, Маріупіль, Пенза, Ромодан, Вологда — і в нескладному мандрівному господарстві цих робітників і в закурених постатях інженерів — у всьому почувався єдиний робочий ритм, єдина воля, єдина стихія. Єдина воля й стихія, що тримає в залізному єднанні весь Союз, що одягає його в залізо й камінь, що примушує працювати на себе Дніпро, Волхов, Куру, Зангу, Зеравшан. Єдина воля, що керує цим надзвичайним походом у соціалізм.

Турксиб коштував Союзові не одних лише мільйонів — він коштував могутнього зусилля мас, він коштував багатьох жертв і самопожертв і проти нього здаються незначними всі грандіозні походи туркестанських завойовників на чолі з останнім з них — Миколою Другим. На 1.509. версті од Красноводська в ущелині Джилян-Ута (Гадюча Долина), що зветься Тамерлановою Брамою, збереглися до цього часу два старезних арабських написи. Верхній, висічений тут 1425. року, читається так: „за божою допомогою, великий султан, переможець над царями й народами, богова тінь на землі, підпора заповідів

Сунни й божого закону, цар, що допомагає вірі, Улугбек - Гурган — хай продовжить бог його царювання й правління—зробив похід у країну джетів і монголів і від того народу повернувся в ці країни щасливо 828. молодикового року“. Нижчий напис відноситься до 1571. року. В нім сказано: „Хай знають всі, хто йде через пустелю й мандрує по пристановищах на воді й суходолі, що в 979. року тут відбувався бій між загоном вмістища халіфату, тіні всевишнього, великого хакана Абдулла - Хана, сина Іскандер-Хана, в 30.000 чоловік бойового люду й загоном Дервіш-хана і Баба-хана й інших синів. Згаданого війська було всього: султанових родичів до 50.000 чоловік і службових людей до 400.000 з Туркестану, Ташкенту, Фергани й Дешті-Кипчака. Військо щасливого власника зірок перемогло. Перемігши згаданих султанів, він з того війська стільки скарав на смерть, що од забитих у бою й у полоні протягом одного місяця в ріці Джизацькій (Сензар) на поверхні текла кров. Хай буде це відомо!“ Ще вище над цими двома написами прикріплено пізніше мідну дошку з позолоченим державним російським гербом і написом золотими літерами: „Микола Другий 1895 р. наказав: „бути залізниця“. 1898 р. виконано“.

Змагання тиранів!

Закаспійська залізниця, що її наказав 25. листопада 1880. року збудувати російський

цар, будувалася в ударному порядку руськими військовими частинами під керівництвом генерала Анненкова, що відав сполученням у тилу Скобелевського загону. Іноді укладка її досягала рекордного числа — шість кілометрів на день — тимчасом, як рекордна укладка на Турксибі — чотири кілометри, середня — два з половиною кілометри. Але треба пам'ятати, що генерал Анненков форсував укладку всіма силами тільки для того, щоб відому Ахал-Текінську експедицію довести до щасливого кінця і щоб тугіше затиснути в сталений кулак багаті країни Середньої Азії. Будівники її, багатотисячні маси салдатів гинули од спеки, од тифу й малярії, часом за безвіддя пили навіть свою власну сечу й співали вже відому нам пісню часів Скобелева. Генерал Анненков будував Закаспійську залізницю, щоб поневолити народи Середньої Азії. А Туркестано-сибірська магістрала — перша на нашій планеті залізниця, збудована для визволення й піднесення відсталого народу. Перша соціалістична магістрала в світі!

В Айна-Булаку вже стояли потяги, що привезли делегатів на відкриття залізниці з Семипалатинську, Ташкенту й інших міст Середньої Азії. Запасні путі були зовсім закриті періями вагонів і на ранок їх розвели в різні боки, щоб очистити місце для укладки останньої пари рейок. Останню пару рейок лишили неукладеною на запасній лінії, над південним

обривом насипу. Сонце пекло нестерпучо й казаки, виринаючи з ущелин, з балок і яруг, під'їздили до холодного потоку, що біг з півдня кудись у напрямку до Балхашу, скидали свої кудлаті шапки й милися прозорою водою. Казаки з'їздилися з усіх боків поодинці й густими загонами, з прапорами попереду. Хмари пилу повисли над Айна-Булаком і наситили чисте гірське повітря мертвою задухою.

З півдня до насипу спускався схил гори й на ньому розташували амфітеатр лав спрямований до дерев'яного помосту над самою залізницею, розподіленого на три частини: ліворуч—балькон для радянських кореспондентів, праворуч—для закордонних кореспондентів і послів і в центрі для Союзного й Казакстанського урядів. На півдні, під обривом насипу розташувався грандіозний табір Турксибу з великою їдальнею, з шатрами, з крамницями, з армією грабарів, що лежали покищо в холодку під своїми возами, з кінськими колонами казаків, що кожної хвилини прибували все новими й новими стовпищами. Коні іржали, верблюди ревіли, крик паровозів на путях покривав безладний гомін святочного табору і над усім панував жорстокий шум літака, що плавко пересувався в гарячому повітрі над кошмарним ландшафтом пустелі. Його тінь плазувала по велелюдному табору, лякаючи коні і верблюди і

змушуючи казаків підводити свої мідночервоні обличчя і вглядатися в височінь.

Козаки прибували все більшими й більшими хвилями, з'являючись несподівано з-за бугрів і яруг і незабаром вся долина заряснила ними. Біля казаків і похідних кухонь поралися жінки—між ними були й росіянки й казачки й українки. Вони мішали ополониками в містких казанах, сікли м'ясо, різали хліб, готували посуд, носили воду з баків, говорили кожна на своїй мові й розуміли одна одну. Козаки й казачки на маленьких жаровнях смажили запашний шашлик, і гострий димок його заохочував до себе зголоднілий люд. Біля велетенських самоварів і баків з окропом товпилася спрагла юрба, жадно п'ючи гарячий чай, щоб промочити запорошені курявою горлянки. Спутані коні, верблюди й бики бродили навколо табору, своїм іржанням, ревищем і муканням зміцнюючи безладну симфонію степового свята.

О 8. годині ранку амфітеатр заповнили маси турксибівських робітників і місцевого населення. Не зважаючи на велику кількість міліціонерів і розпорядників, цілковитого порядку встановити все таки не вдалося. Люд товпився в прориві між роз'єднаними складами поїздів, заповнив поле й гронами сидів на численних дахах вагонів. Бермант—керс-справ Турксибу—маленький, худий, чорний, з волохатим лицем осетинця,—метушився в

густому натовпі в свій кавказькій папасі й гумовому плащі. Він намагався дати лад журналістам і послам, махав худими, нервовими руками й виринав з найнесподіваніших кутків. Зрештою уряд розмістився на центральній терасі й кореспонденти стиснулися на своїх бальконах.

Оркестра. Говорить Рискулов—спершу по-руському, потім по-казакському. Неймовірна спека гусла й примушувала натовп хвилюватися й переміщатись. Рискулов говорив і його розумне, мідночервоне казакське обличчя вкривалося краплинками поту. Сонце било в його одкриту голову, але він говорив твердо й чітко, він, заступник голови російського Раднаркому. Один черевик його розшнурувався і весь костюм його посірів од пилу. Але він говорив твердо й методично, спершу по-руському, потім по-казакському—і після вступної промови, вручив найвизначнішим робітникам Турксибу по орденіві.

Ось виходять вони на трибуну, ці герої пустелі, ці переможці диких степів: начальник північного укладочного містечка, Бубчиков, далі Гнусарьов, потім інженери Перельман і Шермгорн, потім старий казак-робітник, що зовсім не вмів руської мови, хоч і спробував був заговорити на ній—і нарешті сам начальник управління будівництва, Шатов, що вже мав орден за участь у боях по охороні Петрограду за днів Юденіча.

Після Рискулова говорив Ісаєв і під час його промови група змовців з'явилася на центральній терасі й ухопивши Шатова, що задихався от спеки, понесли його могутнє тіло вниз по крутих сходах. Там, на путях змовці починають його „качати“, високо підкидаючи вгору його масивне тіло. Френч його розстібнувся й підлітаючи вгору, він кричав удавано-сердито: „дияволи, досить, я ж важкий!“ Нарешті його спустили додолу, змученого й змокрілого, і він, обмітаючи куряву з штанів, знову поліз на терасу.

8 годин 46 хвилин. Члени уряду мають забити останні костилі залізниці. Майже непритомний, змучений Бермант дає на путях різкий свисток, і рейки, що лежали збоку, раптом загриміли, кинуті дружним зусиллям фаланги робітників. Шатов махав їм руками, прискорюючи укладку, й потім, скомандувавши: „струнко!“ й прийнявши рапорта от укладочників, повів представників уряду до місця змички.

Журналісти напружено строчили свої листи й тут же одправляли їх телеграмами до газет. Натовп щільно зімкнувся навколо останньої пари рейок, стежачи, як забивають костилі члени уряду.—А, це Голощокін забиває! Погано націляє в костиль. Поцілив! Не поцілив!—Після Голощокіна почали забивати інші, викликаючи так само веселі репліки робітників, що нерухомо зімкнулися навколо.

9 годин 4 хвилини. Забитий останній костиль. Спека досягла вже свого апогею й незабаром з юрби витягли зблідле тіло знепритомнілого Берманта.

Під час байги—казакських перегонів — ми знову зішлися всі біля свого розпеченого вагона—і молодий юнгштурмовець, і Гомонов, і Климко й Бірюлькін і мій незмінний товариш. Свято кінчалося й казаки почали вже роз'їздитися, вилазячи на кручі й зникаючи в проваллях на своїх маленьких конях.

Пил стояв над долиною, як дим пожегу, пил, повний гомону людей і тварин. Ми дивилися на поріділий табір у долині, на чорні горби й срібну смужку гірського потоку. Незабаром до нас приєднався й Карл Лере, що тільки тепер послав свою останню телеграму.

— Я розшифрував вас, — сказав мій товариш молодому німцеві, аматорові Конан-Дойла.—Говорячи про Шерлока Голмса, ви натякали на полковника Ловренса, як на тип вольової, організованої людини. Чи не так?

— А хоч би й так!

— Ви звільнили мене од необхідности доводити вам єдність цих двох постатей, цих двох символів, що на їх тримається найсильніша імперіялістична країна. Я хотів був представити вам схему нашої вольової людини, що її сила спирається не на темне військо й не на Інтеліджент Сервіс, а на весь масив своєї кляси. Я вам хотів збуду-

вати схему нашої вольової людини, але тепер я одмовляюсь од свого наміру. Ви сьогодні бачили наших вольових людей, наших героїв—од Шатова й Бубчикова, до того сивого казака, що не зумів висловитись на трибуні, одержуючи ордена.

Карл Лере мусів із цим погодитися. Він кивнув головою:

— З цією силою треба рахуватись.

— Ця сила,—сказав мій товариш,—розворушила цей кошмарний ландшафт і протяла його залізом і сталлю на 1442 кілометри завдовжки. Ця сила одним ударом кидає відсталий Казакстан на широку й творчу дорогу. Ця сила невідома імперіялістичним героям типу полковника Ловренса. Це сила молодій й непереможній класі!

День кінчався дикою задухою нагрітої з ранку долини. Але паротяги вже свистіли на путях, збираючи свої перемішані состави, щоб розійтися звідси вночі на південь і північ. Вони бродили по путях, пересуваючи сірі масиви вагонів, сонно світячи своїми червоними ліхтарями. Ніч, душна, мертва, безмовна ніч падала згори на кошмарний ландшафт Айна-Булаку. Долина зчорніла під її гарячим крилом і тільки вогнища турксибівського табору, димні й неяскраві, сонно кліпали вниз, ніби задихаючись од гарячої тиші. Паротяги збирали свої состави й незабаром безладний на-товп вагонів виділив з себе кілька хвостів.

На ранок вони розійдуться в різні боки, на Ташкент і Семипалатинськ. На ранок вони загубляться в дикому просторі 1442 кілометрів—і з одним із них піде й наш вагон, щоб повторити свій неповторний рейс і щоб подвоїти тисячі чудових кілометрів. Але це буде аж на ранок, а тимчасом стомлений автор хоче на цьому місці закінчити покищо свою повість.

Тисніть руки, прощайтесь й розходьтеся назавжди, випадкові друзі й несподівані товариші далекої подорожі! Всього найкращого, могутній Гомонов, захоплений юнгштурмовець із своїм гаслом комсомольського суботника, працьовитий Климко, непомітний Іванов, суворий Бірюлькін, мій незмінний товариш—і стриманий німецький журналіст, аматор боксу, Шерлока Голмса й полковника Лоренса!

Туркестано-сибірську магістралю уже відкрили, скрізні потяги вже загули в казахстанських пустелях. Скінчилися ваші розмови в тихому купе закуреного вагона, скінчилися випадкові диспути—й ніколи вже вам, Карле Лере, не доведеться давати Гомонову лекцій боксу, а вам, Гомонов, розповідати страшних історій. До побачення, дорогий читачу! Надобраніч! Надобраніч! Надобраніч!

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ
Д В О У

**Об'єднує державні типізовані
видавництва:**

Державне в-во підручників „Радянська Школа“,
Харків, вул. Вільної Академії, 5.

Державне Технічне вид-во, Харків, Сергієвський
майдан, 5.

Державне сільсько-господарче вид-во, Харків,
Сергієвський майдан, 5.

Державне вид-во соціально-економічної літератури
„Пролетар“, Харків, вул. Вільної Ака-
демії, 5.

Державне вид-во дитячої і юнацької літератури
„Молодий Більшовик“, Харків, 2. Радян-
ський пров., 2.

Державне вид-во художньо-мистецької літератури
графіки „Література і Мистецтво“, Харків
вул. Вільної Академії, 5.

Державне вид-во військової і фізкультурної літе-
ратури „На варті“, Харків, вул. К. Ліб-
кнехта, 31.

Державне вид-во з питань медицини і природо-
знавства Державне Медичне вид-во,
Харків, вул. Вільної Академії, 6-8.

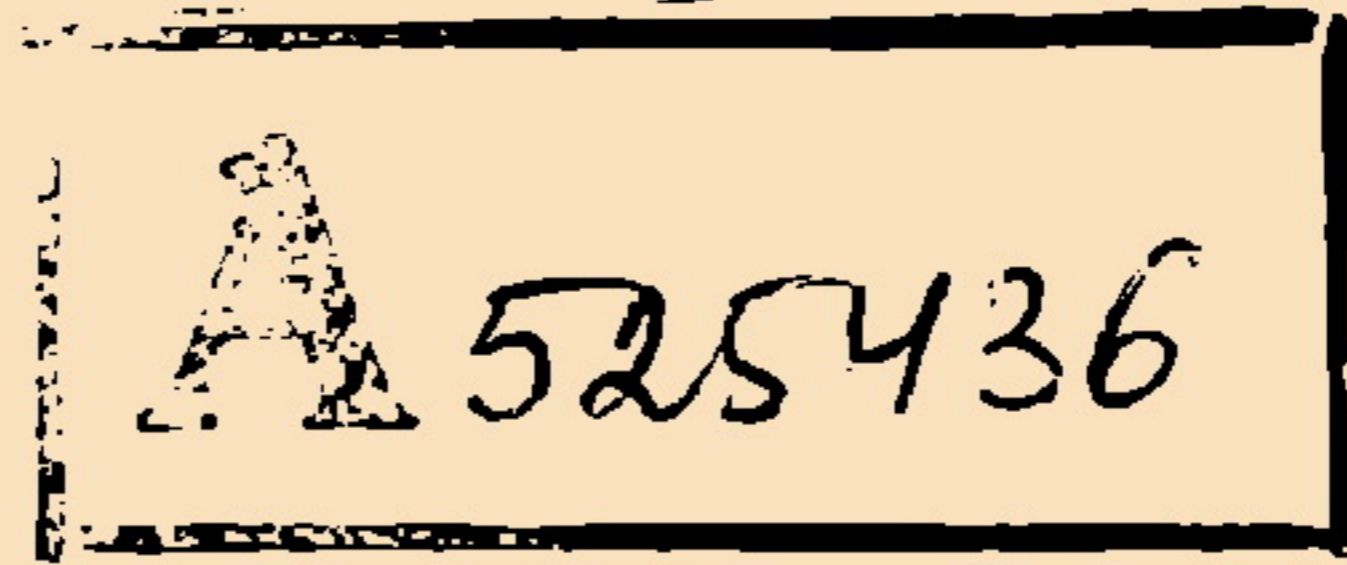
Державне вид-во професійно-робітничої літератури
„Український Робітник“, Харків, Палац
Праці.

Правління ДВОУ: Харків, вул. Лібкнехта, 31.

Ціна 20 коп. (Р)

4191

КХ